

УДК 37.035.6(091)

ББК 74.200.50:63.3(4Укр)

ВИХОВАННЯ КОЗАЦЬКОЇ МОЛОДІ: ПАТРІОТИЧНИЙ РАКУРС

¹Макєєв С. Г., ст. викладач

²Наугольнова Н. Г., заступник директора Наукової бібліотеки

¹Харківський інститут управління

²Харківський національний технічний університет сільського господарства ім. П. Василенка

Патріотизм, як поняття, включає в себе почуття прихильності до тих місць, де людина народилася і виросла; шанобливе ставлення до мови та історії свого народу; гордість за досягнення та відповідальність за розвиток своєї країни; усвідомлення обов'язку перед Батьківщиною.

«Патріотичне виховання – складова національного виховання, головною метою якого є становлення самодостатнього громадянина-патріота України, гуманіста і демократа, готового до виконання громадянських і конституційних обов'язків, до успадкування духовних і культурних надбань українського народу, досягнення високої культури взаємин» [4].

Патріотичне виховання має глибокі корені: ще з часів формування ідеології козацтва головною ідеєю була: свобода особистості, активна громадянська позиція, прагнення до незалежності свого народу.

Останнім часом в нашій країні відбувається процес відродження козацтва на землях, де існували козачі війська, та створюються нові козачі формування, які відновлюють козацьку культуру, козацькі традиції, козацьке життя.

Хто ж такі козаки і яка їх роль в історії України? Багато істориків козацтва відмічають, що слово «козак»

тюркського походження. Одним з авторів, які звернули увагу на походження цього слова, був військовий історик Слобідської України Є. О. Альбовський: «Слово "козакъ", по всей вѣроятности, происхождения татарскаго и означаетъ вольнаго, свободнаго, легко вооруженнаго воина-всадника» [1, с. 7]. У епоху козацтва так називали людей вільних, тобто тих, хто нікому не належали, нікому не підкорялися і ні від кого не залежали. Достовірно відомо, що ці воїни, як правило, не мали чітко певного місця у суспільстві і вважали за краще селитися на безлюдних околицях. А були козаки, які знаходилися на службі держави і залежали від прихильності та симпатій правителів. Перші згадки про слов'янських козаків відносяться до 1480-х років, але лише з розвитком кріпосного права в середині XVI ст. чисельність їх збільшується.

Канадський історик Орест Субтельний, характеризуючи процес зародження козацтва, пише «Спочатку основну масу козаків становили селяни-втікачі, були серед них також міщани, позбавлені сану священники, шукачі пригод із збіднілої знаті. Хоч до козацьких лав вливалися поляки, білоруси, росіяни, молдавани ба навіть татари, все ж величезну більшість населення Придніпров'я складали українці» [8, с. 140].

Українські козаки відіграли велику роль у захисті від турецько-татарської агресії не тільки півдня нашої країни, а й усієї Європи. Козацтво тривалий час стояло в центрі визвольної боротьби українського народу, було осередком для всіх незадоволених соціальним і національно-релігійним гнітом. Протягом першої половини XVI ст. козацтво в Україні кількісно зростало, набирало сил, про що свідчать численні скарги татар і турків на напади козаків і їхні вимоги приборкати «свавільців».

Якщо уважно подивитися на увесь хід історії козацтва, ми бачимо, що де була межа держави і існувала небезпека вторгнень зовнішніх ворогів, там і з'являлися козаки. Козаки були першопроходцями, освоюючи нові землі. Чим керувалися ці сміливі люди, які нікого не боялися, окрім БОГА? Козаки бачили велике щастя в тому, щоб віддати батьківщині свої сили, енергію, кров і життя. Для того, щоб зрозуміти суть процесу формування і становлення козаків-воїнів, розглянемо основні особливості військової підготовки у козакому середовищі. В основі її лежав такий принцип: якщо в козачій сім'ї народжувався хлопчик, то він вже з раннього віку знав, що іншого шляху в житті, окрім шляху воїна у нього не буде. Цікаво відмітити тут звичай входження немовляти в козачу сім'ю: « Казакъ раждался воиномъ; съ появленіємъ на свѣтъ младенца, начиналась его военная школа: новорожденному, всѣ родные и знакомые отца, приносили въ даръ на зубок: стрѣлу, папронъ пороха, пулю, лукъ, ружье и т.п.; даренныя вещи развѣшивались на стѣнѣ той горницы, гдѣ лежала родильница съ младенцемъ» [5, с. 268].

Вже з раннього дитинства майбутніх козаків привчали, що вони є захисниками рідної землі і православної церкви. Історик Бегунова А.І. відмічає, що «затем, когда у младенца прорезались зубы, его сажали на отцовскую лошадь и везли к церкви, где служили молебен, чтоб сын стал храбрым казаком» [2, с. 83].

Особлива увага при вихованні козака приділялася сміливості, рішучості, ставці на людську стійкість і відвагу, базою для котрих була довіра до практичного досвіду старших поколінь, які користувалися особливою повагою і авторитетом. «Старики собираясь въ праздники или по вечерамъ на площадяхъ, по улицамъ или у какого либо двора повидѣтся, поговорить, по большой части начинали...разговоры свои о старой службѣ, о войнѣ, о

сраженіяхъ, в которыхъ они бывали; молодые ребята один по одному у подходили къ старикамъ молча, слушали и нечувствительно научались узнавать обязанность будущего свого назначенія...» [7, с. 15].

На формування бойових навичок козака великий вплив мали етапи тривалих тренувань, випробувань, які потребували максимального навантаження, напруги сил. Характеризуючи процес формування і становлення козаків, Венков О.В. пише, що в козакому середовищі «мальчик проходив ряд ініціацій и во время них уже с трёх лет демонстрировал умение владеть конём, а затем скакать, стрелять, драться, бороться и участвовать в военных играх» [3, с. 19]. Така підготовка відіграла важливу роль у процесі формування необхідних воїнові умінь. І дійсно, при певних стараннях, навичками верхової їзди майбутні воїни оволодівали до 5 – 7 років. Також відомо, що вже «с определённого времени мальчика учили не только учиться, но и обучать. У него появлялись младшие братья или племянники, которым он передавал свой небольшой опыт» [3, с. 19].

Оскільки козаки часто воювали, то від того, яку підготовку отримає козак, залежало його життя. Крім хоробрості, козак повинен був мати певне загартування, не боятися труднощів і поневірянь: «Мужество, храбрость, отвага, знание военного искусства и способность переносить труды и лишения считались у казаковъ на первомъ планѣ» [6, с. 11].

Однак, як і в суспільстві, в середовищі козаків існувала своя ієрархія. Досягти її вершини і стати рівним серед інших можна було, тільки пройшовши певні випробування. Потрібно було довести, що ти можеш нести тяготи і поневіряння військової служби нарівні з другими воїнами. З цього приводу історик Венков О.В. зауважує, що «реального равенства среди казаков не было никогда. В обществе действовала система военного ученичества,

проходження ступеней чур (слуг) к статусу казака, а затем – « старого казака» (как в Европе от пажа к рыцарю). А ученичество предполагает подчинение» [3, с. 7]. Значення цього інституту було дуже велике: здійснювався контроль над молодими козаками. Після досягнення 17 – 19 років юнаки закінчували етапи підготовки. Підсумком тривалого процесу навчання повинен був стати своєрідний іспит, який здавали козаки своєму отаманові. Бегунова А.І. пише: «В 17 – 19 лет молодые казаки отправлялись в лагерь, где войсковой атаман проверял, готовы ли они к службе. Для этого устраивались различные соревнования в скачках, стрельбе в цель из ружья, рубки саблями, вольтижеровке» [2, с. 83]. Таким чином, держава отримувала гарного воїна без особливих витрат. У відмінності від регулярних частин, в які люди потрапляли з різних частин імперії, козаки з дитинства знали один одного, росли в одній станиці, у них був сильний дух товариства.

Українське козацтво зіграло провідну роль у становленні української держави. З метою відродження та популяризації звичаїв Українського козацтва Президент України Л. Кучма видав указ "Про відродження історико-культурних та господарських традицій Українського козацтва" (№ 14/95 від 4 січня 1995 р.), де зазначено: «Схвалити громадські ініціативи щодо державної підтримки дальшого розвитку і діяльності організацій Українського козацтва, які об'єднують громадян України, що відносять себе до козаків». З 1999 року щорічно відзначається День Українського козацтва – 14 жовтня, в день свята Покрови Пречистої Богородиці. З 1999 року щорічно 14 жовтня, в день свята Покрови Пречистої Богородиці, відзначається День Українського козацтва. Указом Президента України від 15 листопада 2001 р. № 1092/2001 затверджено «Національну програму відродження та розвитку Українського козацтва на 2002 – 2005 р.», яка передбачає участь українського козацтва у

військово-патріотичному вихованні молоді; створенні, відродженні, відновленні та охороні заповідних місць і об'єктів; проведення освітянських, культурно-просвітницьких заходів; науково-дослідної, пропагандистської та видавничої роботи. Громадські патріотичні об'єднання, залучаючи молодь до відродження козацької культури, вивчення звичаїв, шанобливого ставлення до свого роду, консолідують суспільство для збереження та зміцнення країни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Альбовській Є. Історія Харковскаго слободскаго козацькаго полка (1651-1765гг.) съ приложеніемъ карты слободскихъ полковъ / Є. Альбовській – Харьковъ : Типографія Губернскаго Правленія, 1895 – 218 с.
2. Бегунова А.И. Сабли остры, кони быстры ...: Из истории русской кавалери / А.И. Бегунова. – М.: Мол. гвардія, 1992. – 256 с.
3. Венков А.В. Казаки против Наполеона. От Дона до Парижа / А.В. Венков. – М.: Вече, 2013. – 368 с.
4. Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді [Текст] : додаток до наказу Міністерства освіти і науки України від 16.06. 2015 р. № 641 // <http://old.mon.gov.ua/ua/about-inistry/normative/4068->
5. Общежитіе Донскихъ казаковъ въ XVII – XVIII солѣтіяхъ //Русская старина. Карманная книжка для любителей отечественнаго на 1825 годъ. Изданная Л. Корниловичемъ. СПб.: Въ типографіи департамента народнаго просвѣщенія. 1824. – 366 с.
6. Стариков, Ф. М. Откуда взялись казаки: исторический очерк / Ф. М. Стариков ; составил войсковой старшина Ф. М. Стариков. – 2-е изд., доп. Оренбург : Типо-литографія Ив. Ив. Евфимирскаго-Мировицкаго, 1884. – 324 с.

7. Статистическое Описание и История Чугуевского уланского полка. Коллектив. Чугуев, Рукопись, 1835 –147 с.

8. Субтельний, Орест. Україна: Історія: учебное пособие / О. Субтельний. – 3-те вид., перероб. і доп. – Київ : Либідь, 1993. – 720 с.

***Анотація:** у статті розглядаються особливості національно-патріотичного виховання на прикладі виховання козачої молоді в контексті становлення української держави.*

***Аннотация:** в статье рассматриваются особенности национально-патриотического воспитания на примере воспитания казачьей молодежи в контексте становления украинского государства.*